

PIRMASIS LIETUVIŠKOS SPAUDOS ATGAVIMO MINĖJIMAS NEPRI- KLAUSOMOJE LIETUVOJE 1929 METAIS

Ida Janušauskaitė | Vilniaus universiteto Knygotyros
ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: ida.janusauskaite@kf.stud.vu.lt

Straipsnyje nagrinėjamas Nepriklausomos Lietuvos metais įvykęs pirmasis lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo minėjimas, jo organizavimas, eiga ir rezultatai. Gilinamasi į Komiteto spaudos atgavimo 25-mečio minėjimui veiklą, Lietuvos žurnalistų sąjungos indėlį spaudos atgavimo šventės minėjimo tradicijos atsiradimui. 1929 m. įvykęs lietuviškos spaudos atgavimo minėjimas, nors ir nesulaukė kryptingos valstybės paramos ir buvo surengtas vien iš visuomeninių paskatų, vyko gana sklandžiai. Organizatorių sugebėta atkreipti ir tarptautinį dėmesį. Lietuvos žurnalistų sąjunga sudarė konkurenciją kairiųjų politinių jėgų inspiruotam Komitetui, ėjo į glaudesnę kontaktą su Antano Smetonos autoritariniu režimu, tikėdamasi atkreipti dėmesį į tuometes Lietuvos žurnalistikos problemas. Lietuvos provincija, okupuotas Vilniaus kraštas ir lietuviškoji diaspora emigracijoje kūrė savo spaudos atgavimo minėjimo tradicijas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *Vaclovas Biržiška, Komitetas spaudos atgavimo 25-mečio minėjimui, lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimas, Lietuvos žurnalistų sąjunga, Petras Ruseckas, „spaudos balius“.*

ĮVADAS

Draudžiamasis lietuviškos spaudos lotyniškai rašmenimis laikotarpis yra vienas išskirtiniausių ir įdomiausių lietuvių tautos istorinių epizodų. Masinis lietuvių inteligentijos, lietuviškos orientacijos bajorijos, valstietijos ir miestietijos įsitraukimas į šią veiklą liudijo reiškinio svarbą lietuvių tautiniam atgimimui. 1914 metais įvyko pirmasis bandymas minėti lietuviškos spaudos atgavimo dešimtmetį. Katalikiškosios inteligentijos pastangomis, vadovaujant Aleksandriui Dambrauskui-Jakštui, Kaune buvo suburtas Lietuvos spaudos atstovų komitetas,

1914 m. balandžio 24 d. išplatinęs atsišaukimą į visuomenę¹. Paties A. Dambrausko-Jakšto išleista knygelė *Pirmutinės (10-ties metų) spaudos atgavimo sukaktuvės, 1904–1914* (1914), kvietė lietuvius susimąstyti apie spaudos atgavimo reikšmę ir apginti skaitančią visuomenę nuo lenkų išsakytos spaudos draudimo interpretacijos. Savarankiškai Vilniaus varpininkų jėgomis išleistoje knygelėje *10 metų spaudos atgavimo paminėjimas* (1914) buvo pateikta dar viena, kairesnė, įvykių interpretacija². Savo ruožtu Lietuvių mokslo draugija 1914 m. birželio 1 d. mėnesiui atidarė lietuviškos spaudos parodą³. Nepaisant spaudoje pasigirdusių raginimų skelbti atsiminimus apie šį laikotarpį, knygnešiai vengė viešai kalbėti, todėl retai kuris spausdino savo atsiminimus spaudoje. 1914 m. rugpjūčio 1 d. prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, lietuvių inteligentų iniciatyvos buvo nustumtos į visuomeninės veiklos paraštę. Atkūrus Lietuvos valstybę kasmet buvo prisimenama lietuviškos spaudos atgavimo diena, bet ilgokai stokota jos įamžinimo kryptingumo⁴. Antras didesnis spaudos atgavimo minėjimas įvyko 1929 m. pažymint 25-erių metų sukaktį. Tais metais Lietuvoje ir užsienyje nuskambėjusi šventė vėliau išjudino knygnešių pensiją, susisiekiimo lengvatų klausimus ir parengė dirvą kasmetei Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dieni (LR Seimo 1997 m. liepos 3 d. paskelbta atmintina diena). Trečias valstybinio masto minėjimas įvyko 2004 m. minint spaudos atgavimo 100-metį.

Spaudos istorijos tyrinėtojai, žvelgdami iš šių dienų perspektyvos, tarp pirmojo (1914), antrojo (1929) ir trečiojo (2004) minėjimo neįžvelgia tiesioginių sąsajų. Gal jų ir nebūta? Gal viskas vyko naujomis formomis, kitu kokybiniu lygmeniu, nesigręžiojant į pirmtakų atliktus darbus ir rodomą pavyzdį? Valstybinės lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo 100-mečio minėjimo komisijos dokumentuose ir kitose publikacijose nepavyko užčiuopti gilesnių bandymų pasidomėti pirmtakų veikla⁵. Žinome gegužės 7-osios – Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dienos reikšmę, tačiau nelabai galime įvertinti visuomenės ir tam tikrų asmenų indėlį į šios tradicijos sklaidą Nepriklausomos Lietuvos metais.

TYRIMŲ APŽVALGA. Istorikų įdirbis tiriat Nepriklausomos Lietuvos politikos ir kultūros sritis yra didelis. Šiuo metu vis daugiau dėmesio skiriama įvairių pozicinių ir opozicinių jėgų takoskyros ir bendradarbiavimo tyrimams. Apskritai, XX a. 3-iojo dešimtmečio bendrąjį politinį klimatą Lietuvoje išvalgiai yra apibūdinęs istorikas Marius Kundrotas⁶. Reikėtų pažymėti, kad XX a. 3-iojo dešimtmečio politinė įtampa tarp opozicijos, autoritarinės pozicijos bei tarpusavio opozicinių politinių jėgų kovos sukūrė ypač sunkias organizacinės veiklos aplinkybes. Fundamentalūs, mokslo visuomenei gerai žinomi Vaclovo Biržiškos, Vytauto Merkio, Kazio Misiaus ir Benjamino Kaluškevičiaus tyrimai bei knygnešystės epochos amžininko Petro Rusecko surinkta medžiaga leidžia teigti, kad knygnešystės reiškinyje buvo masinis, bet jo įvertinimas minėjimų forma tirtas fragmentiškai,

daugiausia susitelkiant į 1929 m. pradėtų mokėti knygnešystės pensijų analizę. Tiesa, esama fragmentiškų paminėjimų biografiniuose tyrimuose ir organizacijų istorijose. Adelės Seselskytės Lietuvos mokslo draugijos veiklos apžvalgoje aptinkamas fragmentas apie šios organizacijos indėlį į 1929 m. spaudos atgavimo minėjimą okupuotame Vilniaus krašte⁷. Istorikė Danutė Stakeliūnaitė atvirai suabejojo spaudos atgavimo šventinių programų organizatorių požiūriu į Felicijos Bortkevičienės asmenį⁸. Iš Domo Kauno publikacijos sužinome, kad ir Mažosios Lietuvos patriarchas Martynas Jankus rašydamas atsiminimus⁹ aktyviai rengėsi dalyvauti spaudos atgavimo minėjime, bet ir jis Didžiojoje Lietuvoje nebuvo pakviestas ir pagerbtas. Su D. Stakeliūnaitės pateiktu vertinimu galima iš dalies sutikti, nors minėjimo formatas, organizatorių idėjinės nuostatos ir politinis klimatas vertė labai atsakingai rinktis pagrindinius renginių dalyvius.

Konstatuotina, kad šioje tyrimų erdvėje išlikęs spaudos atgavimo tradicijos tyrimas įgauna naujumo požymį: vertinti problemines inteligentijos bei valdžios, ir vidičius tarpusavio santykius galima tik atlikus detalesnę tokių kaip šis masinių renginių analizę. Straipsnyje laikomasi pozicijos, kad spaudos atgavimo minėjimo tradicijos pažinimas yra ne mažiau svarbus nei naujų knygnešystės tyrimų plėtojimas.

TYRIMO ŠALTINIAI. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus (toliau – LMAVB RS) Jono Murkos fonde (f. 204) išliko kelios Komiteto spaudos atgavimo 25-mečio minėjimui (toliau tekste – Komitetas) bylos. Vienoje byloje surinkti asmenų ir organizacijų laišakai su atsakymais prisidėti prie Komiteto veiklos¹⁰. Kitoje – visi Komitetui siųsti laišakai su užklausomis dėl

1 [Lietuvių spaudos atstovų komiteto kvietimas dalyvauti lietuvių spaudos atgavimo dešimtmečio iškilimėse Kaune]. Kaunas, 1914, balandžio 24. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 106–194. 2 lap.

2 *10 metų spaudos atgavimo paminėjimas*: su paveikslėliais. Vilnius, 1914. 32 p.

3 LĖVANAS, Aleksandras. Trečiasis L. K. mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, 1940, t. 3, p. 511.

4 MAŠIOTAS, Pranas. Spaudos atgavimo sukaktuvės. *Lietuva*, 1923, rugpjūčio 1 (nr. 170), p. 2–4. Parašas: Pr. Mš. Publikaciją nurodė istorikas Kazys Misius.

5 Žr. plačiau: *Lietuviškos spaudos atgavimo šimtmetis*: praeities ir dabarties sąsajos. Panevėžys, 2004. 96, [2] p.

6 KUNDROTAS, Marius. Lietuva tautininkų

epochoje: tarp autoritarinės diktatūros ir konsoliduotos demokratijos. *Istorija*, 2010, t. 79(3), p. 59–68.

7 SESELSKYTĖ, Adelė. Lietuvos mokslo draugijai – 100 metų. *Tautosakos darbai*, 2006, t. 32, p. 279–280.

8 STAKELIŪNAITĖ, Danutė. Felicija Bortkevičienė – liaudininkų periodinės spaudos organizatorė Kaune 1919–1940 m. *Kauno istorijos metraštis*, 2014, t. 14, p. 160–161.

9 KAUNAS, Domas. Tautinio atgimimo lietuviškosios spaudos istorijos naratyvai Martyno Jankaus atsiminimuose: knygotyrinės šaltiniotyros aspektas. *Knygotyra*, 2013, t. 60, p. 74, 80, 81.

10 *Įvairių organizacijų raštai Kultūros tarybos organizacinei komisijai, kuri organizuoja spaudos atgavimo 25-mečio minėjimo komitetą*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 204-77. [11] lap.

šventės organizavimo ir Komiteto pranešimai spaudoje, susiję straipsniai, suteikti leidimai ir kita medžiaga¹¹. Temai reikšmingi šaltiniai (protokolai ir atsiminimai) apie Lietuvos žurnalistų sąjungos 1929 m. veiklą saugomi LMAVB¹² ir Lietuvos centriniame valstybės archyve. Išliko keletas ikonografinių šaltinių, saugomų Žemaičių dailės muziejuje¹³, iš kurių galime spręsti apie moksleivijos dalyvavimo masiškumą minint spaudos atgavimą. Greta archyvinių dokumentų reikšminga ir to meto lietuviška periodinė spauda, kurioje buvo referuojama minėtų organizacijų veikla ir kuriamos savos spaudos atgavimo minėjimo tradicijos. Nesiekiant aprėpti Lietuvos periodinės spaudos visumos, peržiūrėti tik esminiai periodiniai leidiniai: „Diena“, „Išveivų draugas“, „Jaunimo draugas“, „Lietuvos aidas“, „Lietuvos darbininkas“, „Lietuvos žinios“, „Pirmojo spaudos baltaus naujienos“, „Trimitas“ ir „Vilniaus rytojus“. Peržiūrėta ir negausi Mažosios Lietuvos periodika, ieškant informacijos apie šiame regione vykusius spaudos atgavimo minėjimus 1929 m., tačiau jokios su spaudos šventėmis susijusios informacijos nerasta.

Straipsnio objektas – lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo 25-erių metų sukaktuvių minėjimas, įvykęs 1929 m. Esminis dėmesys telkiamas į Lietuvą (kartu su Vilniaus kraštu) ir Vakarų Europą, atsiribojant nuo gausių Jungtinių Amerikos Valstijų, Kanados, Brazilijos, Argentinos ir kt. lietuvių kolonijų, šia-me veiklos bare tuo metu neturėjusių tiesioginių ryšių su Lietuva.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti 1929 m. Lietuvoje ir užsienio lietuvių bendruomenėse vykusios lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo šventės organizaciją, tikslus, pasiekimus, nustatyti jos reikšmę ir galimą įtaką tolesnei valstybinių švenčių tradicijai.

Keliami uždaviniai: 1) išsiaiškinti lietuviškos spaudos atgavimo dienos minėjimo iniciatorius; 2) nustatyti Komiteto organizacinę bei leidybinę veiklą, jo komunikaciją su visuomene; 3) išnagrinėti reorganizuotos Lietuvos žurnalistų sąjungos indėlį į spaudos atgavimo šventės minėjimą; 4) atskleisti lietuviškos spaudos atgavimo minėjimo atgarsius Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte ir Vakarų Europoje.

KOMITETO SPAUDOS ATGAVIMO 25-MEČIO MINĖJIMUI ĮSTEIGIMAS IR VEIKLA

Atkurta Lietuvos valstybė, 1928 m. minėjusi dešimties metų nepriklausomybės sukaktį, iš valdžios kontrolės išleido 1929 m. lietuviškos spaudos atgavimo minėjimo sukaktį. Į šią veiklą veržėsi opozicinės minties visuomeninės organizacijos, su kuriomis autoritarinė Lietuvos valdžia nenorėjo palaikyti glaudesnio ryšio. Pirmoji iniciatyvą parodė Lietuvos kultūros sąjungos, atstovavusios

liberalų ir demokratų politinėms jėgoms, renkama Lietuvos kultūros taryba¹⁴, kuri Kaune įsteigė Komitetą 25-erių metų spaudos sukaktuvėms minėti. Po įsteigimo prie Komiteto vėliau ketino prisijungti dvi dešimtys visuomenei žinomų asmenų¹⁵.

Pirmasis Komiteto susirinkimas įvyko 1929 m. vasario 23 d. Lietuvos universiteto bibliotekoje. Į jį atvyko šešiolika narių. Posėdyje dalyvavo periodinių leidinių redakcijų, Lietuvos universiteto, įvairių bendrovių, sąjungų bei draugijų atstovai. Nors Komitetas vienijo opozicinių pažiūrų visuomenės veikėjus, prie jo prisijungė ir tautinio jaunimo sąjunga „Jaunoji Lietuva“. Inicijatyvinės grupės nariais tapo įvairių politinių pažiūrų aktyvūs ir žinomi visuomenės atstovai¹⁶. Nuolatinio finansavimo Komitetas neturėjo, todėl didesnis narių skaičius turėjo palengvinti organizacinius darbus verčiantis iš savanoriškai aukojamų lėšų ar tokių ieškant. Susirinkimo metu išrinktas Komiteto branduolys – prof. Vaclovas Biržiška, Petras Ruseckas, Vincas Vileišis, Juozas Žiugžda ir Balys Žygelis¹⁷. Bendrai nutarti ir Komiteto veiklos tikslai: paskleisti žinių apie spaudos atgavimo 25-erių metų sukaktį, paskatinti visuomenę organizuoti šia proga minėjimus, nurodyti tam tinkamus būdus, atsakyti į organizatoriams kilusius klausimus ir imtis gautų pasiūlymų įgyvendinimo, parūpinti tinkamos literatūros kovoms dėl lietuviškos spaudos prisiminti bei surengti spaudos atgavimo minėjimo šventę Kaune¹⁸.

Pranešimai apie Komiteto veiklą spaudoje skelbti kaskart po Komiteto susirinkimo ar atsiradus reikalui. Įsteigus Komitetą, jo nariams aktyviai siųsti laišakai iš įvairių Lietuvos vietovių su žiniomis, jog ten norima paminėti spaudos sukaktį, ir teiktos užklauskos, kaip tinkamai tai reikėtų atlikti. Gausios užklauskos skatino Komitetą kuo skubiau išleisti siūlomą šventės programą, todėl balandžio 10 d. buvo išplatintas P. Rusecko parengtas atsišaukimas „Į visuomenę“. Jame išdėstyti tinkami sukakties minėjimo būdai – viešos paskaitos, koncertai, vaidinimai, eisenos, žuvusių kovoje dėl spaudos ir mirusių žymių spaudos atstovų, knygnešių ir daraktorių pagerbimai, kultūros paminklų jų atminimui statymas, privalomojo pradinio

11 1929 m. 25-erių metų spaudos sukaktuvėms minėti komiteto byla. LMAVB RS, f. 204-76. [95] lap.

12 Atsiminimai apie Lietuvos žurnalistų sąjungą 1930–1940. 1977. LMAVB RS, f. 183-903, 4 lap.

13 *Gimnazistų eisena Bažnyčios gatve; Medelio sodinimas, minint spaudos atgavimo 25-metį; Spaudos atgavimo minėjimas*. [Plungė ir kt.], 1929, gegužės 7. Žemaičių dailės muziejaus fondai. Trys nuotraukos.

14 Lietuvos kultūros sąjunga. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2008, t. 13, p. 257.

15 *Įvairių organizacijų raštai Kultūros tarybos organizacinei komisijai, kuri organizuoja spaudos atgavimo 25-mečio minėjimo komitetą*. LMAVB RS, f. 204-77. [11] lap.

16 Sudarytas centralinis spaudos atgavimo sukaktuvėms paminėti komitetas. *Lietuvos aidas*, 1929, vasario 26 (nr. 47), p. 3.

17 Ten pat, p. 3.

18 1929 m. 25-erių metų spaudos sukaktuvėms minėti komiteto byla. LMAVB RS, f. 204-76, [95] lap.

mokymo, kur jo dar nebuvo, įvedimas, senų spaudinių parodos ir kt.¹⁹ Spaudos atgavimo šventės idėja Lietuvoje pasisklido labai greitai, kilo didelis visuomenės susidomėjimas, įvairios organizacijos bei bendruomenės telkė pastangas organizuoti minėjimus įvykdant visą ar dalį pasiūlytos programos²⁰.

Balandžio 21 d. vykusiame susirinkime gretas papildė dar keli nauji nariai: Šaulių sąjungos Centro valdybos atstovas Vincas Daudzvardas bei lietuvių laikraščių „Mūsų rytojus“, „Trimitas“, „Ūkininko patarėjas“ atstovas Antanas Bružas²¹. Nors kiekvieno susirinkimo dalyvių sąrašai nebuvo sudarinėjami ar tiesiog neišliko, akivaizdu, kad prie Komiteto veiklos laisvai galėjo prisidėti nauji asmenys. Susirinkime nuspręsta gegužės 7-ąją per radiją vesti šventinę programą, kurios metu kalbėsia trys pašnekovai: prof. Mykolas Biržiška, P. Ruseckas ir J. Žiugžda²². Atsišaukime „Į visuomenę“ Komitetas to nepabrėžė, tačiau skelbdamas informaciją spaudos sukaktuves skatino minėti per Šeštines – gegužės 9 d., ketvirtadienį, o ne tikrąją spaudos atgavimo dieną, gegužės 7-ąją. Esą taip šventėje galėtų dalyvauti daugiau žmonių²³. Šventės minėjimams vykus skirtingose vietose, skirtingu laiku buvo galima laisvai pasirinkti tinkamiausią šventės datą ir spėti į kelis tokius minėjimus. Atitinkamai savaitraščių redakcijos skatintos šventinius laikraščių numerius išleisti likus savaitei iki sukaktuvių dienos, kad provinciją ir tolimesnes vietas šie numeriai pasiektų laiku. Juos rekomenduota išspausdinti iki gegužės 2 dienos²⁴. Ne visos redakcijos suskubo taip daryti.

Vykstant organizaciniams darbams, neišvengta nusiskundimų Komiteto veikla. Balandžio 26 d. anoniminiame pranešime spaudoje iš dalies pasidžiaugta, kad gana rimtai ir rūpestingai ruošiamasi spaudos atgavimo sukaktuvėms, tačiau šalia pateikta pastaba Komitetui: *kad per didelį savo uolumą kartais ir stambių klaidų nepadarytų, kartais net svarbiausių dalykų nepažiopsotų*. Nusiskundimas paremtas tuo, kad minint spaudos atgavimą esą pamirštas Petras Vileišis. Piktintasi, jog šio asmens nuopelnai lietuviškos spaudos išgelbėjimui užmiršti ir apskritai mažai minėti Komiteto organizacinėje šventės veikloje²⁵. Tikėtina, kad tokį pranešimą paskleidė Tautininkų sąjungos atstovai, kurių Centro valdybos pirmininku tuo metu buvo Vytautas Vileišis – to paties P. Vileišio sūnus²⁶. Po šio atsiliepimo „Lietuvos aide“ pasirodė P. Vileišio brolio Jono Vileišio straipsnis „Petras Vileišis – spaudos atgavimo pionierius“, kuriame dar kartą akcentuota, jog sudarytas Komitetas pamiršo tinkamai pagerbti šį asmenį²⁷. Nors tai nebebuvo visiškai teisinga, nes Komitetas į pirmąją pastabą sureagavo ir išleido atviruką su prašomu P. Vileišio atvaizdu²⁸, o ir šventiniuose periodikos leidiniuose jis pagerbtas ne kartą. Iš tiesų, rūpintis, kad konkretūs asmenys būtų paminėti spaudoje ar kitokiu būdu pagerbti, buvo ne Komiteto kompetencijoje, nes viską aprėpti buvo sudėtinga ir tokiomis pajėgomis neįgyvendinama. Apie lietuviškai spaudai nusipelnusių asmenų pagerbimą spaudoje

sprendė laikraščių redakcijos, o šventės metu – šventės organizatoriai. Kita vertus, visuomenė iš Komiteto tikėjosi skaidrumo ir ideologinio nešališkumo, tad būtų buvę veiksmingiau įtraukti į Komiteto veiklą ir gerai žinomus spaudos veteranus (pvz., F. Bortkevičienę, M. Jankų). To nebuvo padaryta laiku, todėl ir kilo vėlesnė įtampa spaudoje.

Vienas Komiteto tikslų buvo parengti tinkamos grožinės ir mokslo populiarinamosios spaudos kovai dėl laisvos lietuviškos spaudos prisiminti ir pasirengti minėjimo paskaitoms. Neturėdamas užtektinai finansinių galimybių Komitetas sugebėjo pasirūpinti, kad reikiamus spaudinius išleistų privatūs asmenys savo lėšomis²⁹. Pirmasis nemokamai išleistas ir nemokamai platintas leidinys buvo minėtasis P. Rusecko atsišaukimas „Į visuomenę“, išspausdintas 4 000 egzempliorių tiražu „Varpo“ spaustuvėje Kaune³⁰. Jį galima pavadinti svarbiausiu Komiteto leidiniu, nes jis atsakė į daugybę minėjimus nusprendusių rengti organizacijų ir pavienių asmenų klausimų, nukreipė visą šventės vyksmą tinkama linkme. Antrasis nemokamai išspausdintas leidinys taip pat priklauso P. Ruseckui. Tai knygelė *Spaudos draudimo gadynė*. Pastaroji jau nebuvo platinama nemokamai³¹, veikiausiai siekiant surinkti lėšų Komiteto veiklai. Veikale populiariai išdėstyta spaudos draudimo istorija, įamžintas knygnešių darbas, kaip augo ir stiprėjo tautinis supratimas bei savarankiškumo siekis³². Komiteto sekretorius nuveikė didelį darbą visuomenės naudai. Svarbus ir prof. Vac. Biržiškos indėlis: parengta ir išleista „Lietuvių bibliografijos“ trečioji dalis „Spaudos uždraudimo laikas (1865–1904)“, taip pat pasirodė jo populiarus knygelė *Kaip buvo uždrausta ir atkovota lietuvių spauda*³³. Pastarosios knygelės ir P. Rusecko veikalo *Spaudos draudimo gadynė* išspausdinimui paramą suteikė „Spaudos

19 1929 m. 25-erių metų spaudos sukaktuvėms minėti komiteto byla. LMAVB RS, f. 204-76, [95] lap.

20 Spaudos atgavimo sukaktuvių reikalais. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 18 (nr. 87), p. 5.

21 *Žurnalistikos enciklopedija*. Vilnius, 1997, p. 74.

22 Radio kalendorius. *Lietuvos žinios*, 1929, gegužės 7 (nr. 102), p. 3.

23 Spaudos atgavimo sukaktuvių reikalais. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 18 (nr. 87), p. 5.

24 RUSECKAS, Petras. Iš komiteto spaudos atgavimui paminėti. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 24 (nr. 92), p. 4.

25 Komitetui spaudos atgavimui paminėti. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 26 (nr. 98), p. 2.

26 KUNDROTAS, Marius. Lietuva tautininkų epochoje: tarp autoritarinės diktatūros ir konsoliduotos demokratijos. *Istorija*, 2010, t. 79(3),

p. 59–68.

27 VILEIŠIS, Jonas. Petras Vileišis – spaudos atgavimo pionierius. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 8 (nr. 103), p. 5.

28 RUSECKAS, Petras. Iš komiteto spaudos atgavimui paminėti. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 3 (nr. 99), p. 3.

29 Ten pat.

30 1929 m. 25-erių metų spaudos sukaktuvėms minėti komiteto byla. LMAVB RS, f. 204-76. [95] lap.

31 Spaudos atgavimo sukaktuvių reikalais. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 18 (nr. 87), p. 5.

32 RUSECKAS, Petras. *Spaudos draudimo gadynė*. Kaunas, 1929, p. 2–3.

33 BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Kaip buvo uždrausta ir atkovota lietuvių spauda*: prieinamai atpasakotas draudžiamasis laikas. Kaunas, 1929. 64 p.

fondas⁴³, vienas iš Lietuvos kultūros sąjungos steigėjų. Sąjungos valdybą sudarė Vladas Lašas, J. Žiugžda, B. Žygelis (ėjęs direktoriaus pareigas) ir kiti³⁵. J. Žiugžda ir B. Žygelis buvo Komiteto nariai, o Vac. Biržiška aktyviai dalyvavo tiek Lietuvos kultūros sąjungos, tiek jos Tarybos veikloje³⁶. Tai įvertinus galima numanyti, jog „Spaudos fondo“ pagalba ir parama Komitetui iš tiesų suteikta dėl minėtų asmenų įtakos. Išleisti ir šventiniai atvirukai su draudžiamuoju laikotarpiu nusipelnusių asmenų – Jono Biliūno, „knygnešio“ (Jurgis Bielinis), Motiejaus Valančiaus, Povilo Višinskio – atvaizdais, laikraščių „Aušros“ ir „Varpo“ vaizdais³⁷.

Sutelkdamas visas pastangas, Komitetas pageidavo, kad su spaudos sukaktuvėmis susiję leidiniai būtų paskleisti kuo plačiau. Tikėtasi gauti nors šiek tiek lėšų Komiteto išlaidoms padengti³⁸. Lėšų trūkumas ribojo Komiteto veiklą ir lėmė sunkumus organizuojant šventę. Daug jėgų atėmė privačių rėmėjų paieškos, prisidėjo tuo metu visuomenėje itin aštriai besireiškiantys politinių pažiūrų skirtumai – valdžiai atstovavo tautininkai, o Komiteto priešakyje – socialdemokratas prof. Vac. Biržiška. Komiteto veiklą rėmė Krikščionių demokratų partija – buvusi didžiausia prezidento A. Smetonos opozicioniere, todėl tikėtis pritariamojo žodžio ir paramos iš tautininkų valdžios buvo bergždzia, nors kai kurie Komiteto nariai ir atstovavo politiniam tautininkų sparnui.

Paskutinė Komiteto užduotis buvo pagal viešai teiktą tinkamą šventės modelį surengti spaudos atgavimo minėjimą Kaune. Šventinė programa skelbta keliuose laikraščiuose: „Dienoje“, „Lietuvos aide“ ir „Trimite“. Kviesta visus norinčius gegužės 9 d. 14 val. susirinkti į Valstybės teatrą³⁹. Tą pačią dieną po miestą važinėjo šaukliai ir trimituodami dalino kvietimus į spaudos jubiliejaus šventę⁴⁰. Pagal numatytą planą iškilmės prasidėjo Lietuvos valstybės himno giedojimu, toliau žodį tarė Komiteto pirmininkas Vac. Biržiška. Pagerbti kovotojai, žuvusieji ir mirusieji už spaudą bei perskaityti gautieji sveikinimai⁴¹. Iškilmėse dalyvavo garbės prezidiumas: generolas Jonas Jurgis Bulota, dr. Kazys Grinius, prelatas Adomas Dambrauskas-Jakštas, Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, prof. Petras Leonas, Jonas Mačiulis-Maironis, dr. Jonas Šliūpas, kan. Juozas Tumas-Vaižgantas ir dar šeši knygnešiai. To meto spaudai atstovavo prof. Vac. Biržiška, Lietuvos žurnalistų sąjungos pirmininkas dr. Juozas Purickis ir Lietuvos spaudos darbininkų profesinės sąjungos pirmininkas A. Baltrušaitis⁴². Susirinkusi publika buvo įvairi – nuo Lietuvos universiteto ir valdžios žmonių iki paprastų darbininkų. Pirmąjį sveikinimą lietuviškai perskaitė garbės svečias Latvijos pasiuntinys Lietuvoje Robertas Liepinis, paskui kalbėjo Komiteto sekretorius, po jo žodį tarė K. Grinius, J. Šliūpas, J. Tumas-Vaižgantas ir vienas iš apsilankusių knygnešių – Jonas Petras Paukštis (Paukštys)⁴³. Ceremoniją teatre užbaigė orkestro atliktas Mažosios Lietuvos himnas „Lietuviais esame mes gimę“⁴⁴.

Minėjimas 17.30 val. persikėlė į Karo muziejaus kiemelį. Sudėjus vainikus už spaudą kovojusiems žmonėms atminti ir pagerbus Jono Basanavičiaus bei Vinco Kudirkos atminimą prie jiems pastatytų paminklų⁴⁵, skambant Laisvės varpui⁴⁶, žodį tarė tie patys Valstybės teatre dalyvavusieji kalbėtojai⁴⁷. Toliau šventė persikėlė į Šaulių sąjungos salę. Vakarienėje dalyvavo Komiteto ir Žurnalistų sąjungos nariai, o garbės svečiai buvo Latvijos atstovai – R. Liepinis, jo sekretorius Rušanas, žymus latvių rašytojas Adolfas Ersas, svarbūs užsienio spaudos visuomenės atstovai, Kauno miesto burmistras ir kiti. Vakarienės metu kalbas sakė Pranas Dailidė, Juozapas Albinas Herbačiauskas, prof. Petras Leonas, dr. J. Purickis ir kan. J. Tumas-Vaižgantas bei R. Liepinis. Susibūrimo senieji spaudos veteranai ir knygnešiai dalijosi draudžiamojo laikotarpio atsiminimais⁴⁸. Viskam vykus pagal išankstinę programą, vakarienė sėkmingai užbaigė Komiteto surengtą pirmąją spaudos atgavimo šventę.

Komitetą pasiekė apie šimtas sveikinimų⁴⁹. Juos siuntė laikraščių redakcijos⁵⁰, įvairios organizacijos bei įstaigos, pavieniai asmenys, tarp kurių ir vienas žymiausių periodinės spaudos kolekcininkų – mokytojas Jonas Kirlys, rašytoja Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, kan. Kazimieras Prapuolenis, prof. Mykolas Römeris ir kiti⁵¹. Tačiau po šventės spaudoje atsirado pranešimų apie Komiteto sekretoriaus P. Rusecko, Valstiečių liaudininkų partijos atstovo ir Lietuvos žurnalistų sąjungos nario, netinkamą elgesį cenzūruojant viešai skaitomus sveikinimus. Šis įvykis būtų greitai ir tyliai užmirštas, jei ne Lietuvos žurnalistų sąjungai kilęs sumanymas

34 RUSECKAS, Petras. Iš komiteto spaudos atgavimui paminėti. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 3 (nr. 99), p. 3.

35 Spaudos fondas. Iš *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. Vilnius, 1983, t. 10, p. 331.

36 Lietuvos kultūros sąjunga. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2008, t. 13, p. 257.

37 Knygos spaudos atgavimo sukaktuvėms paminėti. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 20 (nr. 89), p. 5.

38 RUSECKAS, Petras. Iš komiteto spaudos atgavimui paminėti. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 3 (nr. 99), p. 3.

39 Dabar Kauno valstybinis muzikinis teatras.

40 Spaudos sukaktuvių minėjimo tvarka. *Diena*, 1929, gegužės 9 (nr. 28), p. 1.

41 Kronika. *Diena*, 1929, gegužės 7 (nr. 26), p. 3.

42 Spaudos sukaktuvių minėjimo apeigos. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 8 (nr. 103), p. 3.

43 Spaudos atgavimo 25-erių metų minėjimas. *Lietuvos žinios*, 1929, gegužės 10 (nr. 104), p. 3.

44 Spaudos sukaktuvių minėjimo apeigos. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 8 (nr. 103), p. 3.

45 Spaudos sukaktuvių minėjimas. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 6 (nr. 101), p. 4.

46 Spaudos sukaktuvių minėjimo apeigos. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 8 (nr. 103), p. 3.

47 Spaudos sukaktuvių minėjimas. *Diena*, 1929, gegužės 11 (nr. 30), p. 2. Parašas: J. K. Bleks.

48 JURGINIS, Juozas. Spaudos atgavimo paminėjimas. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 10 (nr. 104), p. 3. Parašas: – f.

49 Spaudos sukaktuvių minėjimas. *Diena*, 1929, gegužės 11 (nr. 30), p. 2. Parašas: J. K. Bleks.

50 Sveikinimai spaudos sukaktuvių dieną. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 11 (nr. 105), p. 2.

51 Ten pat, p. 2.

likus vos dienos iki spaudos šventės pateikti vyriausybei memorandumą su prašymu panaikinti karinę cenzūrą, o spaudos priežiūrą pavesti teismui. Visuotiniame žurnalistų susirinkime nutarta, kad memorandumas neturėsiantis reikšmės, nes vyriausybė nesutiksianti panaikinti cenzūros. Itin pabrėžta tai, kad cenzūra buvo panaikinta tik 1926 m. valdant liaudininkams.

P. Ruseckas kaltintas tuo, kad skaitydamas LŽS sveikinimą išbraukė kelis sakinius, tą patį padarė su dar dviem sveikinimais, o studentų ateitininkų sveikinimo visai neperskaitė. Žurnalistų sąjungos pirmininkui J. Purickiui kreipusis paaiškinimo, P. Ruseckas teisinosi, jog cenzūruoti buvo tie sveikinimai, kurie galėjo sukelti skandalą ar kitokį visuomenės nepasitenkinimą, todėl kai kurių vietų jis neskaitęs. Tačiau žurnalistai išsiaiškino, kad Lietuvos darbo federacijos sveikinime nieko skandalingo ir vyriausybei užgaulingo nebuvo. Jis žodis į žodį pateiktas karo cenzoriui ir leistas spausdinti nieko neišbraukus⁵². Šio įvykio iškėlimas spaudoje pateikia dar vieną pozicinių ir opozicinių jėgų susikirtimo atvejį ir vaizdžiai atskleidžia Komiteto narių diplomatinis gebėjimus.

LIETUVOS ŽURNALISTŲ SĄJUNGOS INICIATYVOS

Lietuvos žurnalistų sąjungai atsiskyrus nuo Rašytojų sąjungos⁵³, nuspręsta visuomeninėje veikloje parodyti didesnę aktyvumą. LŽS 1929 m. kovo 22 d. susirinkime Kazio Obolevičiaus siūlymu nutarta lietuviškos spaudos atgavimo jubiliejaus proga prisidėti prie sukaktuvių minėjimo. Bendrai nutarta suorganizuoti pirmą Lietuvoje „spaudos balių“. J. Paleckis po penkerių metų rašė: *dar tais pačiais 1929 m. suorganizuotos spaudos laisvės atgavimo 25 metų paminėjimo iškilmės ir suruoštas pirmas bandomasis spaudos balius. Netrukus pradėta rūpintis žurnalistams susisiekimo lengvatomis, daryta pastangų įkurti klubą, skaityklą, pradėta galvoti apie pensijas ir t. t.*⁵⁴ Rūpintis sukaktuvių šventės reikalais išrinktas komitetas: Vytautas Bičiūnas, Antanas Bružas, K. Obolevičius, Vincas Oškinis, Justas Paleckis, Matas Šalčius ir Leonas Žofferis. Komisijai pavesta parengti vyriausybei raštą su prašymu spaudos atgavimo sukaktuvių proga dovanoti bausmes spaudos cenzūros nuostatomis nusizengusiems žurnalistams⁵⁵. Nutarta parengti ir specialų leidinį – „Periodinės spaudos almanachą“, kuriame norėta išspausdinti visų tuo metu gyvavusių lietuvių laikraščių pirmojo puslapio vaizdus su trumpais aprašymais ir Žurnalistų sąjungos narių portretus su biografijomis. Už almanachą atsakingu paskirtas P. Dailidė⁵⁶. Tačiau dideli LŽS norai neišsipildė ir almanachas nebuvo išleistas. Leidiniui reikalingą medžiagą atsiuntė tik keletas redakcijų ir žurnalistų⁵⁷, tikriausiai dėl reikalauto didelio mokesčio už vietą almanache – 25 litai už pusę, 50 litų už visą puslapį⁵⁸. Taip pat žurnalistai nutarė spaudos atgavimo dienos proga paskirti

metų dieną, kada būtų rengiami tradiciniai Lietuvos žurnalistų pietūs⁵⁹. Galiausiai pagrindiniu LŽS rūpesčiu liko surengti „spaudos balių“. Taip nuo 1929 m. prasi-dėjo kasmetinės spaudos šventės, kuriose svečiai negailėdavę pinigų, o Žurnalistų sąjunga surinkdavusi didžiąją dalį savo pajamų⁶⁰. Vėlesnių „spaudos balių“, vykusių nuo 1934 iki 1938 m., atneštos pajamos buvo skiriamos tam, kad Žurnalistų sąjunga gražintų skolas Taupomosioms kasoms už Giruliuose pasistatytus poilsio namus⁶¹. Tuo metu žurnalistų rengiami spaudos minėjimai tapo šalies inteligentijos laukiama švente. Žurnalistų organizuojamos šventės tęstinumas dėl tuometinės šalies politinės situacijos pertrūkį turėjo 1939 metais.

Žurnalistai spaudos atgavimo minėjimą nutarė surengti gegužės 11 d., šešta-dienį. Šventė turėjo prasidėti Valstybės teatre, paskui persikelti į Šaulių sąjungos patalpas⁶². Stebina tai, kad žurnalistų organizuojamos šventės vieta, programa ir laikas beveik sutapo su jau įvykusios Komiteto šventės. Tačiau LŽS šventė išsiskyrė tuo, jog parodžius didesnių diplomatinių gebėjimų sulaukta ir aukščiausių valsty-bės vadovų palaikymo: į šventę pažadėjo atvykti ministras pirmininkas ir užsienio reikalų ministras Augustinas Voldemaras⁶³. Ši plačiai spaudoje nuskambėjusi nau-jiena žurnalistų renginį pavertė masiniu ir jis sulaukė didelio susidomėjimo. Vė-liau dar pasirodė ir pranešimas apie prezidento A. Smetonos sutikimą apsilankyti „spaudos baliuje“⁶⁴, tačiau iš tiesų šventėje jis nedalyvavo⁶⁵. Į iškilmes sukviesti ir spaudos veteranai⁶⁶, kurie buvo beveik tie patys kaip ir ankstesnio Komiteto kvies-tieji. Gegužės 6 d. buvo pasikėsinta į ministro pirmininko A. Voldemaro gyvybę⁶⁷.

52 ŽIRGULYS, Aleksandras. Liaudininkų cenzūra. *Lietuvos darbininkas*, 1929, gegužės 26 (nr. 7), p. 3. Parašas: A.

53 KORSAKAS, Kostas. Vakarykštis žurnalistų susirinkimas. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 19 (nr. 88), p. 4. Parašas: K. K.

54 PALECKIS, Justas. Iš Lietuvos žurnalistų sąjun-gos istorijos. *Lietuvos žurnalistų sąjungos metraš-tis*, 1934, nr. 1, p. 19–23.

55 *Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungos visuoti-nio narių susirinkimo, 1929 m. kovo 22 d., protoko-las*. LCVA, f. 610, ap. 1, b. 1, lap. 142.

56 Visiems Lietuvos žurnalistų sąjungos nariams. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 22 (nr. 90), p. 5.

57 DAILIDĖ, Pranas. Žurnalistų almanacho reika-lu. *Lietuvos žinios*, 1930, sausio 10 (nr. 7), p. 4.

58 Visiems Lietuvos žurnalistų sąjungos nariams...

59 KORSAKAS, Kostas. Vakarykštis žurnalistų susirinkimas...

60 *Atsiminimai apie Lietuvos žurnalistų sąjungą 1930–1940*. 1977. LMAVB RS, f. 183-903. 4 lap.

61 GUDJURGIS, Juozas. Iš žurnalistų sąjungos veiklos. *Lietuvos žurnalistų sąjungos metraš-tis*, 1940, nr. 3, p. 84–87. Parašas: J. G.

62 Žurnalistų sąjungos susirinkimas. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 6 (nr. 101), p. 2.

63 Ministeris pirmininkas spaudos baliuje. *Lietu-vos aidas*, 1929, gegužės 4 (nr. 100), p. 4.

64 BRAZIULIS, Alfonsas Vytautas. 1-as spaudos balius Lietuvoje. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 6 (nr. 101), p. 4. Parašas: A. L.

65 Prezidento dalyvavimas šventėje nepatvirtina-mas ir daugiau niekur spaudoje neminimas.

66 Žurnalistų sąjungos susirinkimas. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 6 (nr. 101), p. 2.

67 Pasikėsinimas ant Lietuvos ministerijų pir-mininko prof. Voldemaro. *Vilniaus rytojus*, 1929, gegužės 12 (nr. 20), p. 1.

Pasipiktinę žmonės miestuose rengė mitingus, kurių didžiausias įvyko Kaune gegužės 7 dieną⁶⁸. Komiteto organizuotai šventei tai nesutrukdė – ji sėkmingai įvyko gegužės 9 d., o žurnalistai apdairiai minėjimą nusprendė atidėti gegužės 18 d., tikėdamiesi, kad tada A. Voldemaras su šeima jau bus atsigavę po išpuolio ir galės dalyvauti minėjime⁶⁹.

Po savaitės „Lietuvos aidas“ savo skaitytojus sveikino skambia paantrašte: „Šiandie pirmas Lietuvos spaudos balius!“⁷⁰ Į minėjimą atvyko žymūs politikos, finansų, ekonomikos ir kultūros atstovai, užsienio valstybių ministrai ir atstovai Lietuvai, užsienio laikraščių korespondentai⁷¹. Žurnalistų džiaugsmui, ne tik dalyvauti programoje, bet ir padėti ją organizuoti sutiko žymus atlikėjas Kipras Petrauskas⁷². Naujos aplinkybės keitė šventės programą. Šįkart svečiai kviesti rinktis į „Lietuvos“ viešbutį⁷³. Vakaras 21 val. atidarytas Sąjungos pirmininko J. Purickio sveikinimu ir padėka susirinkusiems, išreiškiant ypatingą dėkingumą ministrui pirmininkui, kuris perėmė žodį lydymas gausių plojimų⁷⁴. Prasidėjus vakarinei programai, svečius turėjo džiuginti žymūs to meto atlikėjai – Izabelė Avietėnaitė-Gustainienė, Jonas Butėnas, operos solistė Marijona Rakauskaitė, balerina Vera Karali, Marija Lipčienė-Marcinkevičiūtė, Petras Oleka, K. Petrauskas, Antanas Sodeika, Mara Spiegelis⁷⁵. Antrą trečią valandą nakties laukta žurnalistinės programos, kurioje numatytos skaityti ištraukos iš žurnalistų gyvenimų ir darbų⁷⁶. Nauja šventės programa buvo panašesnė į inteligentišką pasilinksminimą nei ramias iškilmes, tačiau neišvengta nesklandumų.

Žurnalistai, siekdami pajavairinti programą ir atgauti dalį lėšų, nusprendė renginio naktį išleisti keturis numerius 4 puslapių laikraštėlio pavadinimu „Pirmojo spaudos baliaus naujienos“⁷⁷. Redakciją sudarė Kazys Binkis, Augustinas Gricius, Jonas Kalnėnas ir Antanas Rimydis⁷⁸. Leidiniuose turėjo būti užfiksuota visa šventės eiga ir įvykiai, tačiau neapskaičiuotas to meto spaustuvių pajėgumas⁷⁹, t. y. Kauno spaustuvės „Menas“, kurioje spėti išspausdinti tik du laikraščio numeriai po 300 egzempliorių. Laikraščio vieneto kaina siekė 1 litą⁸⁰. Pirmasis numeris pasirodė gegužės 18 d. 22.30 val.⁸¹ Antrasis „Pirmojo spaudos baliaus naujienų“ numeris pasirodė gegužės 19 d. 4 val.⁸² Šiuose LŽS leistuose laikraštėlio numeriuose nėra privalomų įrašų apie gautą karo cenzūros leidimą, tad šie leidiniai, matyt, tik dėl A. Voldemaro įtakos ir šventėje parodyto palankumo išėjo aplenkiant privalomas cenzūros procedūras.

Žurnalistų sąjunga išties buvo ta organizacija, kuri nuo pat pradžių turėjo imtis iniciatyvos organizuoti spaudos atgavimo minėjimus, tačiau ir vėliau prisijungusi sėkmingai prisidėjo prie šios datos įamžinimo ir reikšmingai nusipelnė spaudos atgavimo šventės minėjimo tradicijos radimuisi Lietuvoje.

PAVIENĖS INICIATYVOS LIETUVOJE IR UŽSIENYJE

Laikinoji Lietuvos sostinė Kaunas rodė impulsus, kuriuos provincija noriai sekė laukdama patarimų ir pabrąšinimų. Apie tai byloja Komitetui siųsti laišakai ir švenčių aprašymai spaudoje. Iš jų galime spręsti, kad minėjimas Lietuvoje buvo masinis ir įgavo įvairių formų, kurios peržengė Komiteto nustatytas ribas. Lietuvos universiteto profesūra taip pat nesitenkino bendra Komiteto siūloma minėjimo koncepcija, tad neatsitiktinai prof. Vac. Biržiška ir kan. J. Tumas-Vaižgantas skaitė universitete šventines paskaitas⁸³. Kaune taip pat buvo paskelbta Draudžiamosios literatūros savaitė ir gegužės 7 d. išvakarėse didieji miesto knygynai savo vitrinose išstatė spaudos draudimo laikotarpio knygas, atvirukus ir kt.⁸⁴

Didžiausią dėmesį spaudos atgavimo minėjimui skyrė apskričių miestai, turėję didesnį intelektualų potencialą. Biržuose buvo įsteigtas vietinis Iškilmių ruošimo komitetas. Tokie komitetai veikė ir Marijampolėje⁸⁵ bei Salamiestyje (Vabalinko valsčius)⁸⁶. Marijampolės savivaldybės tarnautojas Juozas Širvinskas (slap. *Rudžių Juozas*) vietinėje „Šešupės“ spaustuvėje išleido poezijos knygelę *25 metų spaudos atgavimo paminėti eilės* (1929)⁸⁷. Panevėžyje spaudos atgavimo šventės minėjimai surengti valstybinėje gimnazijoje, mokytojų seminarijoje ir Katalikų veikimo centro Panevėžio skyriuje⁸⁸. Šiaulių „Aušros“ muziejuje gegužės 9–22 d. veikė lietuviškos

68 ANDRIUKAITIS, Vladas. Praeitais savaitės įvykiai. *Trimitas*, 1929, gegužės 16 (nr. 20), p. 4–5 (320–321). Parašas: a.

69 Spaudos balius atidedama. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 11 (nr. 105), p. 1.

70 *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 18 (nr. 111), p. 1.

71 GRICIUS, Augustinas. Po pirmojo Lietuvos spaudos baliaus. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 21 (nr. 112), p. 4. Parašas: A. Gr.

72 Ten pat.

73 Dabar Kauno viešbutis „Metropolis“.

74 GRICIUS, Augustinas. Po pirmojo Lietuvos spaudos baliaus...

75 Už pagalbą patikslinant atlikėjus dėkoju doc. Martynui Petrikui.

76 Kas laukia svečių spaudos balijų? *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 18 (nr. 111), p. 4.

77 GRICIUS, Augustinas. Po pirmojo Lietuvos spaudos baliaus...

78 Mūsų paskutinis žodis. *Pirmojo spaudos baliaus*

naujienos, 1929, gegužės 19 (nr. 2), p. 1.

79 GRICIUS, Augustinas. Po pirmojo Lietuvos spaudos baliaus...

80 Ten pat.

81 *Pirmojo spaudos baliaus naujienos*, 1929, gegužės 18 (nr. 1), p. 8.

82 *Pirmojo spaudos baliaus naujienos*, 1929, gegužės 19 (nr. 2), p. 1.

83 Universitetas mini spaudos atgavimo sukaktuves. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 7 (nr. 101), p. 4.

84 Draudžiamosios literatūros savaitė. *Lietuvos žinios*, 1929, gegužės 7 (nr. 102), p. 3.

85 Marijampoliečiai kviečiami minėti spaudos atgavimo jubiliejų. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 7 (nr. 102), p. 3.

86 Ten pat.

87 ŠIRVINSKAS, Juozas. *25 metų spaudos atgavimo paminėti eilės* / Rudžių Juozas. Marijampolė, 1929. 33 p.

88 Panevėžys. *Panevėžio balsas*, 1929, gegužės 1 (nr. 18), p. 2.

spaudos draudimo epochos leidinių paroda. Joje kartu eksponuotas ir spaudos kolekcininko, mokytojo J. Kirlio 1 190 egz. rinkinys⁸⁹. Spaudos atgavimo jubiliejų minėjo ir Šiaulių miesto mokyklos⁹⁰: mokiniai kviešti šia proga prisidėti prie paminklo statymo buvusiam gimnazijos auklėtiniui ir „Odisejos“ vertėjui Jeronimui Raliui⁹¹. Šis architekto Adolfo Netiksos suprojektuotas paminklas iškilmingai atidengtas 1930 m. rugsėjo 30 d. Jonavoje⁹². Minėjimas Šiauliuose paliko iki šiol puikiai išlikusį atminimą – pačiame miesto centre priešais Šv. Apaštalo Petro ir Pauliaus katedrą 1929 m. gegužės 9 d. iškilmingai pasodinti keturi ąžuolai, jie pavadinti Spaudos ąžuolais. Nuo tos dienos jie miestiečiams primena lietuviškos spaudos draudimo ir knygnešių laikus⁹³. Dabar prie kiekvieno iš medžių marmurinėse lentelėse pažymėti jų sodintojai⁹⁴. Žemaičių dailės muziejuje išlikusios nuotraukos liudija, kad Spaudos medis vietinės gimnazijos vadovybės iniciatyva buvo pasodintas ir Plungės parke.

Organizuojant spaudos atgavimo šventes aktyviai reišėsi ir Šaulių sąjunga. Jos būsrys rengė šventę Žemelyje. Alytaus krašto šauliai kreipėsi į Komiteto sekretorių P. Rusecką su prašymu pigiau parduoti jiems *Knygnešio* I ir II tomus. Norėta šias knygas įteikti buvusiesiems knygnešiams⁹⁵. Koks buvo autoriaus atsakymas, nėra žinoma. Lietuvių tautininkų jaunimo sąjungos „Jaunoji Lietuva“ Šiaulių apskrities Rukuižių skyrius nutarė šia proga įsteigti knygnešio pavarde pavadintą biblioteką iš paaukotų ar paskolintų vietinių gyventojų knygų⁹⁶. 1930 metų duomenimis, ši biblioteka turėjo 80 knygų⁹⁷.

Reikšmingas spaudos atgavimo šventės minėjimas vyko Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte. Vilniaus lietuviams spaudos atgavimo minėjimas turėjo ir simbolinę reikšmę kovoje dėl lietuvių teisių okupacijos sąlygomis. Minėjimo organizavimu užsiėmė Laikinasis Vilniaus lietuvių komitetas⁹⁸, vadovaujamas pirmininko Konstantino Stašio. Vilniuje gegužės 7 d. šventė prasidėjo iškilmingomis šv. Mišiomis Šv. Mikalojaus bažnyčioje, o vakare vyko Lietuvių mokytojų seminarijos garbės direktoriaus Juozo Kairiūkščio paskaita. Vėliau svečiai rinkosi į Lietuvių klubo butą vakarienės⁹⁹. J. Kairiūkščio paskaita išspausdinta „Vilniaus rytojaus“ laikraštyje¹⁰⁰. Taip pat minėtoji redakcija išleido Rapolo Mickevičiaus knygelę *Kovoje už gimtąją kalbą* (1929) apie spaudos draudimo laikotarpį. Tais pačiais metais išspausdinta ir to paties autoriaus apysaka *Pilkieji didvyriai* (1929) su pasakojimu apie spaudos draudimą Vilniaus krašte¹⁰¹. Laikinasis Vilniaus lietuvių komitetas pasižymėjo inicijuodamas spaudos draudimo laikų lietuviškų leidinių parodą. Komitetas organizacinį darbą pavedė Lietuvių mokslo draugijos valdybai. Parodos ekspozicijoje buvo XVI a.–1904 m. leidiniai, spausdinti Amerikoje, Mažojoje ir Didžiojoje Lietuvoje, Vokietijoje ir kitur¹⁰². Iš viso parodoje eksponuotos 948 knygos, 58 kalendoriai, daug afišų ir laikraščių¹⁰³. Parodą aplankė 637 žmonės¹⁰⁴

(kitais duomenimis – 800). Atidarymo renginyje savo pranešimą „Retrospektyvinė lietuvių knygų apžvalga“ skaitė Povilas Karazija¹⁰⁵.

Žinios apie lietuviškos spaudos atgavimo sukaktį pasklido ir už šalies ribų. Minėjimus rengė lietuvių bendruomenės. Plačiau nesiplėsdami į Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių kolonijų realijas¹⁰⁶, apsiribosime Vakarų Europos atgarsiais. Išskilingas minėjimas įvyko Romoje – Lietuvos įgaliotasis ministras ir atstovas Romoje dr. Jurgis Šaulys surengė pusryčius, į kuriuos susirinko šalių ambasadoriai bei ministrai, įtakingi Katalikų bažnyčios atstovai¹⁰⁷. Lietuvių studentų draugijos iniciatyva lietuviškos spaudos atgavimo jubiliejus minėtas ir Paryžiuje. Susirinkime kalbėjo Lietuvos įgaliotasis ministras Prancūzijoje Petras Klimas, studentų atstovas Vytautas Soblys¹⁰⁸. Lietuviai Londone spaudos šventę surengė dar balandžio 14-ąją. Šventės atidarymo žodį tarė Londono lietuvių klebonas kunigas Kazimieras Aloyzas Matulaitis – aptarė Anglijos lietuvių katalikiškos krypties laikraštį „Išvių draugas“, spaudos veikimą ir kitus lietuviškus leidinius¹⁰⁹.

89 Šiauliai. *Lietuvos žinios*, 1929, gegužės 7 (nr. 102), p. 3.

90 Kaip Šiauliai minėjo spaudos atgavimo sukaktuves. *Diena*, 1929, gegužės 9 (nr. 28), p. 5.

91 Ten pat.

92 *Jonavos rajono savivaldybės viešoji biblioteka*. [Jonava]. Paskutinį kartą atnaujinta 2013-10-02 [žiūrėta 2015 m. balandžio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jonbiblioteka.lt/lt/krastotyra/krastieciai/258-ralys-jeronimas>>.

93 NEKRAŠIUS, Jonas. Istoriniai medžiai ir parkai Šiauliuose (XIX a.–XXI a. pradžia). *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. Šiauliai, 2011, t. 13, p. 474–494.

94 *Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka*. [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. balandžio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.savb.lt/lt/foto-galerija/4437-virtuali-paroda-prisikelimo-aiksteje-augantys-spaudos-medziai>>.

95 *1929 m. 25-erių metų spaudos sukaktuvėms minėti komiteto byla*. LMAVB RS, f. 204-76. [95] lap.

96 Ten pat.

97 SINKEVIČIUS, Klemensas. *Lietuvių tautinės jaunomenės „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos knygynai ir skaityklos, 1927–1940*. Vilnius, 1996, p. 98.

98 Pirmoji Lietuvių spaudos paroda Vilniuje. *Vilniaus rytojus*, 1929, birželio 15 (nr. 25), p. 3.

99 Lietuvių spaudos sukaktuvės. *Vilniaus rytojus*, 1929, gegužės 12 (nr. 20), p. 1.

100 KAIRIŪKŠTIS, Juozas. Atsiminimai apie spaudos draudimo laikus. *Vilniaus rytojus*, 1929, gegužės 25 (nr. 22), p. 3–4; Tęsinys – *Vilniaus rytojus*, 1929, birželio 1 (nr. 23), p. 3–4.

101 Dvi naujos knygos. *Jaunimo draugas*, 1929, balandis–gegužė (nr. 4–5), p. 31–32.

102 Lietuvių knygų paroda. *Vilniaus rytojus*, 1929, birželio 1 (nr. 23), p. 7.

103 SESELSKYTĖ, Adelė. Lietuvos mokslo draugijai – 100 metų. *Tautosakos darbai*, 2006, t. 32, p. 279–280.

104 Pirmoji Lietuvių spaudos paroda Vilniuje. *Vilniaus rytojus*, 1929, birželio 15 (nr. 25), p. 3.

105 SESELSKYTĖ, Adelė. Lietuvos mokslo draugijai – 100 metų...

106 Amerikos lietuviai lietuviškos spaudos atgavimo šventės minėdavo dažniau, o gausioje jų spaudoje esama ir daugiau pavienių paminėjimų. Žr. pl. *Spaudos laisvės ir Amerikos lietuvių organizuotės sukaktuvės, 1904–1924 ir 1875–1925*. Philadelphia, Pa., [1927]. 468, [8] p.: iliustr.

107 Didelės vaišės Romoj mūsų spaudos sukaktuvių proga. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 25 (nr. 22), p. 2.

108 Spaudos atgavimo 25 m. sukaktuvių minėjimas Paryžiuje. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 21 (nr. 112), p. 3.

109 Londono lietuviai, temykite! Didelis vakaras „Iš. Draugo“ naudai. *Išvių draugas*, 1929, balandžio 6 (nr. 14), p. 1.

Lietuvos provincijoje aktyvesni inteligentai ir pavienės organizacijos taip pat įsitraukė į lietuviškos spaudos atgavimo minėjimų programą. Rengtos parodos, skaitytos paskaitos, leisti leidiniai, kurtos bibliotekos ir kt., tad vien Kaune organizuojamais renginiais Lietuvos visuomenė neapsiribojo. Vilniaus lietuvių intencijos siekė priminti okupacinei Lenkijos valdžiai apie lietuvių padėtį ir pabrėžti jos kovas dėl spaudos laisvės, tiesiogiai kuriant aliuziją į okupacinės valdžios vykdomą asimiliacinę politiką, kuri panašėjo į Rusijos politikos laikus.

Išvados

1. Lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo 25-erių metų minėjimas, įvykęs 1929 m., buvo paliktas organizuoti visuomeninėms organizacijos. Vals-tybė neketino aktyviai dalyvauti, apsiribojo finansine parama knygnešiams, pradėdama jiems skirti pensijas. Kairiųjų pažiūrų inteligentijos pastangomis įsteigtas *Komitetas 25-erių metų spaudos sukaktuvėms minėti* (pirmininkas Vac. Biržiška, sekretorius P. Ruseckas) siekė pritraukti visuomenei žinomą intelligen- tijos branduolį ir išplėtoti veiklą, bet neturėdamas finansinio užnugario Komitetas pasitenkino atsišaukimų ir populiariųjų brošiūrų spausdinimu. Jos turėjo padėti visuomenei organizuoti savo spaudos atgavimo šventes pagal Komiteto nurodytas rekomendacijas. Baigiamasis gegužės 7 d. Kaune įvykęs Komiteto renginys pasižymėjo masiškumu ir valstybės atstovų ignoravimu.
2. Lietuvos žurnalistų sąjunga (pirmininkas J. Purickis), rengdama savo šventę Kaune („spaudos balių“), siekė rasti sutarimą su valstybės vadovais, o dėl tra- giškų įvykių po pasikėsinimo į A. Voldemaro gyvybę renginys įgavo ir uždaru- mo pobūdį. Žurnalistai kūrybingai išnaudojo gegužės 18 d. renginį sulaukdami valdžios protekcijos. Tikėtasi, kad organizacijai ateityje pavyks iš autoritarinės šalies valdžios sulaukti nuolaidų karo cenzūros įstatymų kamuojamai žurnalis- tikai. „Spaudos baliaus“ idėja žurnalistų buvo išpopuliarinta, todėl jos pagrindas tapo vėlesnių minėjimų tradicija.
3. Provincijos organizacijos, mokyimo įstaigos, inteligentai, Vilniaus krašto lietuviai ir užsienio šalių diplomatinis korpusas atkreipė dėmesį į šį spaudos atgavimo mi- nėjimą, suteikdami jam savų tikslų ir interpretacijų. Vilniaus inteligentai organi- zuodami parodas siekė ugdyti lietuvių, Lietuvos diplomatai Romoje ir Paryžiuje – aktualinti skaudų lietuvių istorijos epizodą. Šventės palikimu tapo ne tik dėmesys knygnešiams, parodos, išleista literatūra, bet ir iki šiol kai kur provincijoje žaliuo- jantys Spaudos medžiai. Įvairios organizacijos galėjo ištaisyti Komiteto ir LŽS nes- sklandumus, kurių kilo dėl ypatingų svečių atrankos nuostatų, bet visų knygnešių veiklos įvertinimas buvo didžiulis, todėl spaudos atgavimo minėjimo programą rei- kia laikyti simboline, nevertintina individualiu asmenybinu lygmeniu.

Nepublikuoti šaltiniai

1. *Atsiminimai apie Lietuvos žurnalistų sąjungą 1930–1940*. 1977. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 183-903. 4 lap.
2. *Gimnazistų eiseną Bažnyčios gatvė; Medelio sodinimas, minint spaudos atgavimo 25-metį; Spaudos atgavimo minėjimas*. [Plungė ir kt.], 1929, gegužės 7. Žemaičių dailės muziejaus fondai. 3 nuotraukos.
3. *Įvairių organizacijų raštai Kultūros tarybos organizacinei komisijai, kuri organizuoja spaudos atgavimo 25-mečio minėjimo komitetą*. LMAVB RS, f. 204-77. [11] lap.
4. [Lietuvių spaudos atstovų komiteto kvietimas dalyvauti lietuvių spaudos atgavimo dešimtmečio iškilmėse Kaune]. Kaunas, 1914, balandžio 24. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, f. 106-194. 2 lap.
5. *Lietuvių rašytojų ir žurnalistų sąjungos visuotinio narių susirinkimo, 1929 m. kovo 22 d., protokolas*. Lietuvos valstybės centrinis archyvas, f. 610, ap. 1, b. 1, lap. 142.
6. *1929 m. 25-erių metų spaudos sukaktuvėms minėti komiteto byla*. LMAVB RS, f. 204-76. [95] lap.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

7. ANDRIUKAITIS, Vladas. Praeitais savaitės įvykiai. *Trimitas*, 1929, gegužės 16 (nr. 20), p. 4–5 (320–321). Parašas: a.
8. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Kaip buvo uždrausta ir atkovota lietuvių spauda*: prieinamai apsakotas draudžiamasis laikas. Kaunas, 1929. 64 p.
9. BRAZIULIS, Alfonsas Vytautas. 1-as spaudos balius Lietuvoje. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 6 (nr. 101), p. 4. Parašas: A. L.
10. DAILIDĖ, Pranas. Žurnalistų almanacho reikalas. *Lietuvos žinios*, 1930, sausio 10 (nr. 7), p. 4.
11. *10 metų spaudos atgavimo paminėjimas*: su paveikslėliais. Vilnius, 1914. 32 p.
12. Didelės vaisės Romoj mūsų spaudos sukaktuvių proga. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 25 (nr. 22), p. 2.
13. Draudžiamosios literatūros savaitė. *Lietuvos žinios*, 1929, gegužės 7 (nr. 102), p. 3.
14. Dvi naujos knygos. *Jaunimo draugas*, 1929, balandis–gegužė (nr. 4–5), p. 31–32.
15. GRICIUS, Augustinas. Po pirmojo Lietuvos spaudos balius. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 21 (nr. 112), p. 4. Parašas: A. Gr.
16. GUDJURGIS, Juozas. Iš žurnalistų sąjungos veiklos. *Lietuvos žurnalistų sąjungos metraštis*, 1940, nr. 3, p. 84–87. Parašas: J. G.
17. *Jonavos rajono savivaldybės viešoji biblioteka*. [Jonava]. Paskutinį kartą atnaujinta 2013-10-02 [žiūrėta 2015 m. balandžio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.jonbiblioteka.lt/lt/krastotyra/krastieciai/258-ralys-jeronimas>>.
18. JURGINIS, Juozas. Spaudos atgavimo paminėjimas. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 10 (nr. 104), p. 3. Parašas: – f.
19. Kaip Šiauliai minėjo spaudos atgavimo sukaktuves. *Diena*, 1929, gegužės 9 (nr. 28), p. 5.
20. KAIRIŪKŠTIS, Juozas. Atsiminimai apie spaudos draudimo laikus. *Vilniaus rytojus*, 1929, gegužės 25 (nr. 22), p. 3–4; Tęsinys – *Vilniaus rytojus*, 1929, birželio 1 (nr. 23), p. 3–4.
21. Kas laukia svečių spaudos balių? *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 18 (nr. 111), p. 4.
22. KAUNAS, Domas. Tautinio atgimimo lietuviškosios spaudos istorijos naratyvai Martyno Jankaus atsiminimuose: knygotyrinės šaltiniotyros aspektas. *Knygotyra*, 2013, t. 60, p. 63–83.
23. Knygos spaudos atgavimo sukaktuvėms paminėti. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 20 (nr. 89), p. 5.
24. Komitetui spaudos atgavimui paminėti. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 26 (nr. 98), p. 2.
25. KORSAKAS, Kostas. Vakarykštis žurnalistų susirinkimas. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 19 (nr. 88), p. 4. Parašas: K. K.
26. Kronika. *Diena*, 1929, gegužės 7 (nr. 26), p. 3.
27. KUNDROTAS, Marius. Lietuva tautininkų epochoje: tarp autoritarinės diktatūros ir konsoliduotos demokratijos. *Istorija*, 2010, t. 79(3), p. 59–68.

28. LĖVANAS, Aleksandras. Trečiasis L. K. mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimas. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, 1940, t. 3, p. 495–514.
29. *Lietuviškos spaudos atgavimo šimtmetis*: praeities ir dabarties sąsajos. Panevėžys, 2004. 96, [2] p.
30. Lietuvių knygų paroda. *Vilniaus rytojus*, 1929, birželio 1 (nr. 23), p. 7.
31. Lietuvių spaudos sukaktuvės. *Vilniaus rytojus*, 1929, gegužės 12 (nr. 20), p. 1.
32. Londono lietuviai, temykite! Didelis vakaras „Iš. Draugo“ naudai. *Išivių draugas*, 1929, balandžio 6 (nr. 14), p. 1.
33. Marijampoliečiai kviečiami minėti spaudos atgavimo jubiliejų. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 7 (nr. 102), p. 3.
34. MAŠIOTAS, Pranas. Spaudos atgavimo sukaktuvės. *Lietuva*, 1923, rugpjūčio 1 (nr. 170), p. 2–4. Parašas: Pr. Mš.
35. Ministeris pirmininkas spaudos baliuje. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 4 (nr. 100), p. 4.
36. Mūsų paskutinis žodis. *Pirmojo spaudos baliaus naujienos*, 1929, gegužės 19 (nr. 2), p. 1.
37. NEKRAŠIUS, Jonas. Istoriniai medžiai ir parkai Šiauliuose (XIX a.–XXI a. pradžia). *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. Šiauliai, 2011, t. 13, p. 474–494.
38. PALECKIS, Justas. Iš Lietuvos žurnalistų sąjungos istorijos. *Lietuvos žurnalistų sąjungos metraštis*, 1934, nr. 1, p. 19–23.
39. Panevėžys. *Panevėžio balsas*, 1929, gegužės 1 (nr. 18), p. 2.
40. Pasikėsinimas ant Lietuvos ministerijų pirmininko prof. Voldemaro. *Vilniaus rytojus*, 1929, gegužės 12 (nr. 20), p. 1.
41. Pirmoji Lietuvių spaudos paroda Vilniuje. *Vilniaus rytojus*, 1929, birželio 15 (nr. 25), p. 3.
42. *Pirmojo spaudos baliaus naujienos*, 1929, gegužės 18 (nr. 1). 8 p.
43. *Pirmojo spaudos baliaus naujienos*, 1929, gegužės 19 (nr. 2), p. 1.
44. Radio kalendorius. *Lietuvos žinios*, 1929, gegužės 7 (nr. 102), p. 3.
45. RUSECKAS, Petras. Iš komiteto spaudos atgavimui paminėti. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 24 (nr. 92), p. 4; gegužės 3 (nr. 99), p. 3.
46. RUSECKAS, Petras. *Spaudos draudimo gadynė*. Kaunas, 1929. 47 p.
47. SESELSKYTĖ, Adelė. Lietuvos mokslo draugijai – 100 metų. *Tautosakos darbai*, 2006, t. 32, p. 271–282.
48. SINKEVIČIUS, Klemensas. *Lietuvių tautinės jaunuomenės „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos knygnai ir skaityklos, 1927–1940*. Vilnius, 1996. 289, [2] p.
49. Spaudos atgavimo 25 m. sukaktuvių minėjimas Parųžiui. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 21 (nr. 112), p. 3.
50. Spaudos atgavimo 25-erių metų minėjimas. *Lietuvos žinios*, 1929, gegužės 10 (nr. 104), p. 3.
51. Spaudos atgavimo sukaktuvių reikalais. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 18 (nr. 87), p. 5.
52. Spaudos balius atidedama. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 11 (nr. 105), p. 1.
53. *Spaudos laisvės ir Amerikos lietuvių organizuotės sukaktuvės, 1904–1924 ir 1875–1925*. Philadelphia, Pa., [1927]. 468, [8] p.: iliustr.
54. Spaudos sukaktuvių minėjimo apeigos. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 8 (nr. 103), p. 3.
55. Spaudos sukaktuvių minėjimas. *Diena*, 1929, gegužės 11 (nr. 30), p. 2. Parašas: J. K. Bleks.
56. Spaudos sukaktuvių minėjimas. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 6 (nr. 101), p. 4.
57. Spaudos sukaktuvių minėjimo tvarka. *Diena*, 1929, gegužės 9 (nr. 28), p. 1.
58. Sudarytas centralinis spaudos atgavimo sukaktuvėms paminėti komitetas. *Lietuvos aidas*, 1929, vasario 26 (nr. 47), p. 3.
59. STAKELIŪNAITĖ, Danutė. Felicija Bortkevičienė – liaudininkų periodinės spaudos organizatorė Kaune 1919–1940 m. Iš *Kauno istorijos metraštis*, 2014, t. 14, p. 145–164.
60. Sveikinimai spaudos sukaktuvių dieną. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 11 (nr. 105), p. 2.
61. Šiauliai. *Lietuvos žinios*, 1929, gegužės 7 (nr. 102), p. 3.
62. ŠIRVINSKAS, Juozas. *25 metų spaudos atgavimo paminėti eilės / Rudžių Juozas. Marijampolė*, 1929. 33 p.
63. *Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka* [interaktyvus] [žiūrėta 2015 m. balandžio 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.savb.lt/lt/foto-galerija/4437-virtuali-paroda-prisikelimo-aiksteje-augantys-spaudos-medziai>>.

64. Universitetas mini spaudos atgavimo sukaktuves. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 7 (nr. 101), p. 4.
65. VILEIŠIS, Jonas. Petras Vileišis – spaudos atgavimo pionierius. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 8 (nr. 103), p. 5.
66. Visiems Lietuvos žurnalistų sąjungos nariams. *Lietuvos aidas*, 1929, balandžio 22 (nr. 90), p. 5.
67. ŽIRGULYS, Aleksandras. Liaudininkų cenzūra. *Lietuvos darbininkas*, 1929, gegužės 26 (nr. 7), p. 3. Parašas: A.
68. Žurnalistų sąjungos susirinkimas. *Lietuvos aidas*, 1929, gegužės 6 (nr. 101), p. 2.

FIRST COMMEMORATION OF THE LITHUANIAN PRESS RESTORATION IN INDEPENDENT LITHUANIA IN 1929

Ida Janušauskaitė

Summary

The article is dedicated to researching the 25th anniversary of the restoration of free Lithuanian press in Latin characters, celebrated in 1929. The research is aimed at elucidating the initiators of celebrating the anniversary, finding out who the organizers were and how the celebration in question succeeded.

The conducted research showed that the very first initiators were the Kaunas city intellectuals, who established the special committee, named *Komitetas spaudos atgavimo 25-mečio minėjimui*. The main members of the committee were widely known persons – Vaclovas Biržiška, Petras Ruseckas, Vincas Vileišis, Juozas Žiugžda and Balys Žygelis. The Committee started to spread the idea of the celebration. One of the most important publications published by the Committee was the P. Ruseckas Proclamation for the Society, which presented appropriate ways to commemorate the anniversary of free press. After all organizational procedures had been finalized, the Committee organized a great celebration on May 9th, 1929.

As the Committee started to organize the anniversary, another organization emerged. On March 22nd, the Association of Lithuania's Journalists separated from Writers' Association. From the first day journalists decided to organize press anniversary celebration – The Press Ball. Aided by the right political wing, including the President of the Republic Antanas Smetona and the Prime Minister Augustinas Voldemaras, the Lithuanian journalists organized an even greater ceremony. It was held on May 18th, with the Prime Minister attending as an honourable guest and delivering an opening speech. During the ball, the journalists expressed an idea to publish four issues of a 4 page newspaper, covering the information about the ceremony and guests. Unfortunately, only 2 issues were published. However, it is difficult to compare these two celebrations, because the Committee had no political support and no financial foundation while the journalists were supported by the government.

The two previously mentioned celebrations were held in Kaunas, but the idea to celebrate anniversary gradually spread in the whole country. Various organizations in smaller cities and even in the then occupied Vilnius organized celebrations. In the Šiauliai central city square, 4 Press Oaks were planted as a memorial of the period when press was prohibited. In Vilnius, the memorable part of the celebration was a huge exhibition with a great number of publications issued during the press prohibition times. Thus, a widely commemorated anniversary began a new traditional celebration.

Iteikta 2016 m. vasario 26 d.

Priimta 2016 m. kovo 24 d.